

Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens

Opgesteld door: Ineke Eijck (Eijck interimmangement)
Lenie Klein Holkenborg (Klein Holkenborg Management)
Jan Lambers (Chickenchain)

In opdracht van: Jan de Wilt (InnovatieNetwerk)

Inhoud

	Pag.
Kadernotitie	3
Sectorplan varkenshouderij	11
Sectorplan vleeskuikenhouderij	21

Kadernotitie

1. Achtergrond

Gebruik

Het gebruik van antibiotica in de veehouderij in Nederland is zeer aanzienlijk, zoals blijkt uit de jaarlijkse rapportages van FIDIN. Het overgrote deel van toegepaste antibiotica, ongeveer 90 procent, bestaat uit middelen die gebruikt worden voor koppelmedicatie zoals premixen, topdressings en drinkwatermedicatie. Het gebruik is vooral hoog in de intensieve veehouderij, waar veel jonge dieren aanwezig zijn. Deze dieren hebben een lagere immuunstatus, uiteenlopende kiemen onder de leden en worden onder niet optimale omstandigheden tot snelle groei gebracht. Antibiotica vormen voor veehouders een gemakkelijk toegankelijk, eenvoudig toe te passen en relatief goedkoop hulpmiddel om onder suboptimale omstandigheden voor het dier tot goede productieresultaten te komen. Antibiotica wordt ook toegepast als een voorzorgsmaatregel, zonder goede diagnose of directe noodzaak. Na het verbod op antibiotica als veevoeradditief is het gebruik via andere kanalen sterk toegenomen. Prikkel om tot vermindering te komen ontbreken. De stellige indruk bestaat dat een aanzienlijke reductie te bereiken is via bewustwording en het aanreiken van goede adviezen ten aanzien van bedrijfsvoering en antibioticagebruik.

Risico's

Door het veelvuldig gebruik van antibiotica ontstaan resistente kiemen. Hierdoor wordt niet alleen het curatieve palet voor de veehouderij zelf beperkt, maar ook komt door overdracht van resistente bacteriesoorten naar de humane populatie de behandeling van mensen tegen ziekten in gevaar. Voor deze overdracht bestaan concrete aanwijzingen. De omvang van deze bedreiging voor de volksgezondheid is nog moeilijk te schatten. De diergerelateerde stam van Methicilline Resistente Staphylococcus Aureus (MRSA) kwam in 2009 al op 60% van de varkensbedrijven voor. Boeren en hun gezinsleden lopen medische risico's, zodra ze ziek of gewond raken. Om verspreiding van de MRSA bacterie in ziekenhuizen te voorkomen, worden zij gescreend en bij besmetting met MRSA in quarantaine gehouden. Daarnaast zijn er steeds meer aanwijzingen dat het antibioticagebruik in de veehouderij ook tot resistentie leidt bij andere bacteriestammen.

Imago

Voor de dierlijke productiesector betekent het hoge gebruik van antibiotica een gevaar voor imagoschade. Het hoge gebruik van antibiotica roept vragen op in de samenleving over de productiemethoden. Het wijst erop dat dieren gehouden worden in een onevenwichtige situatie, waarbij grote risico's voor de diergezondheid worden genomen, die vervolgens met antibiotica worden afgedekt.

Ook om deze reden is een sterke vermindering van het gebruik dringend noodzakelijk. Dierlijke eindproducten worden zorgvuldig gescreend op het vóórkomen van antibiotica. Wanneer de wettelijke wachttermijnen in acht worden genomen zijn in het algemeen géén residuen aantoonbaar. De ontwikkeling van steeds gevoeliger detectie-apparatuur maakt een verantwoord antibioticagebruik steeds meer noodzakelijk.

Convenanten

Om het gebruik van antibiotica terug te dringen hebben vertegenwoordigers van vier dierlijke productiesectoren (melk-/vleesvee, varkens, vleespluimvee en vleeskalveren) op aandringen van de minister van LNV ieder een convenant getekend. Deze convenanten houden in dat de ketenpartijen zich zullen inspannen om transparantie te bereiken in het antibioticagebruik en tot een meer verantwoord gebruik te komen. Daarmee is een belangrijke stap gezet in de bewustwording en het ontwikkelen van methoden om overmatig antibioticagebruik te voorkomen. Het ministerie van LNV biedt ondersteuning aan in de vorm van kennisontwikkeling op basis van een gemeenschappelijk gedragen kennisagenda. LNV heeft InnovatieNetwerk gevraagd om met betrekking tot dit thema met een innovatieprogramma te komen.

Ambitie

Het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens heeft een ambitie die aanzienlijk verder gaat dan de nu gemaakte afspraken met de sectoren, het streeft naar het overbodig maken van antibioticagebruik door innovatieve maatregelen. Dit om een wenkend perspectief te ontwikkelen voor de sectoren en daarmee een trendbreuk in denken en doen op gang te brengen. Aangezien dit verre gaande ambitie alleen te realiseren is via een gezamenlijke aanpak door meerdere schakels in de keten, is hier sprake van een systeeminnovatie. Het experimenteren met een andere bedrijfsvoering of aanpak van structurele problemen vraagt veranderkundige kennis, investeringen, moed en geduld bij zowel de veehouders als de raadgevers, waardoor deze weg niet populair is te bewandelen. Begin 2009 is InnovatieNetwerk gestart met het uitwerken van concepten voor antibioticavrije productie in de varkenshouderij. LNV heeft InnovatieNetwerk verzocht om de aanpak te verbreden naar de vleeskuikens- en vleeskalverhouderij. Met verschillende ketenpartijen uit de drie sectoren is intensief overleg gevoerd. Dit heeft geresulteerd in een opzet waarin enkele ketens in de varkens- en vleeskuikensector zich gecommitteerd hebben aan de ambitieuze doelstelling van antibioticavrije productie. De vleeskalversector heeft ervoor gekozen om hun activiteiten, gericht op drastische reductie van antibioticagebruik voort te zetten buiten dit programma. Deze kadernotitie beschrijft de algemene doelstelling en aanpak, de programma-organisatie, de tijdplanning en kostenraming. De bijgevoegde deelplannen per sector geven een meer gedetailleerde uitwerking, geënt op de specifieke situatie in de verschillende ketens.

2. Doel en afbakening

Het doel van dit innovatieprogramma is het ontwikkelen en implementeren van een antibioticavrije productiewijze op varkens- en vleeskuikenbedrijven. Dit met inachtneming van het welzijn van de dieren, de economische positie van de sectoren en de maatschappelijke acceptatie. Individuele behandelingen met antibiotica worden alleen toegepast wanneer de gezondheid en het welzijn van het betreffende dier op geen enkele andere wijze kan worden veilig gesteld. Ook de risico's van het achterwege laten van antibiotica op het bedrijfsresultaat zijn een belangrijk aandachtspunt.

In dit innovatieprogramma wordt ingezet op de hoogste ambitie om antibioticavrije bedrijven binnen te keten te realiseren (systeeminnovatie op de langere termijn). De weg daarnaar toe zal in een aantal fasen worden ingedeeld. Bij afronding van elke fase zal specifiek worden vastgesteld of de ambitie om te gaan voor antibioticavrije bedrijven nog steeds haalbaar is.

Voorliggende schakels, zoals zeugenopfok en broederij worden in het programma meegenomen. De feitelijke implementatie van antibioticavrije productie in de ketens wordt in het vervolg ter hand genomen door de betreffende ketens.

3. Analyse van de benodigde innovatie

Als werkhypothese gaan we ervan uit dat een antibioticavrije productie te realiseren is door een innovatieve combinatie van maatregelen. Daarbij valt primair te denken aan de reductie van de ziektedruk, het wegnemen van stressfactoren (bijv. het stalsysteem, management, voeding), een gerichte versterking van de eigen weerstand van het dier (bijv. door fokkerij, immuno-modulerende stoffen, pro- en prebiotica, vaccinatie) en adequate diagnostiek. Tevens worden alternatieve behandelwijzen zonder antibiotica toegepast. Dit alles is erop gericht om een antibioticavrije productiewijze te realiseren. Het individueel behandelen met antibiotica wordt uitsluitend toegepast als uiterste terugvaloptie met het oog op het welzijn van het betreffende dier. Preventieve behandelingen en koppelmedicaties met antibiotica zijn uitgesloten op de varkensbedrijven in dit programma. Bij vleeskuikenbedrijven zijn om praktische redenen koppelbehandelingen niet bij voorbaat uit te sluiten.

Kennis en ervaring van voorlopers op deze terreinen, zowel binnen de gangbare als de biologische sector, worden hiertoe benut. Tevens wordt gebruik gemaakt van lopende activiteiten, zoals het LNV onderzoeksprogramma MRSA, het LTO/KNMvD-project Zicht op gezonde dieren, het onderzoeksprogramma ALTANT (ALTERNatieven voor ANTibiotica), de Nationale Agenda Diergezondheid, de Nota Dierenwelzijn en de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij. Ook is een relatie gelegd naar het netwerkprogramma Antibiotica-arme productie. Tenslotte worden onderzoeksvragen gegenereerd en geadresseerd aan onderzoeksinstellingen en –programma's. In dit innovatieprogramma, dat grotendeels door overheidsmiddelen wordt gefinancierd, is sprake van een actieve en open communicatie naar sector, maatschappij, beleid en wetenschap over de opzet en resultaten.

Om tot een echte doorbraak te komen in het gebruik van antibiotica in de intensieve veehouderij is een omslag nodig. Niet alleen bij veehouders. Er zijn vergaande stappen nodig die een gezamenlijke aanpak vergen van ketenpartijen (o.a. afnemers, slachterijen), toeleveranciers (o.a. veevoerleveranciers, stallenbouwers) en dienstverleners (o.a. dierenartsen, kennisinstellingen). Alleen een gezamenlijke ambitieuze aanpak in ketenverband kan leiden tot een structureel en blijvend resultaat. De inhoudelijke problemen die moeten worden aangepakt en opgelost zijn in de sectoren verschillend. Ze worden hieronder samengevat.

Knelpunten varkenshouderij

In de varkenshouderij liggen de kritische momenten vooral in de biggenfase. Dat begint al in de kraamstal waar de eerste ingrepen worden uitgevoerd en waar de biggen tussen tomen met een verschillende immuniteit worden uitgewisseld. Het volgende kritische moment is het speenmoment en de wijze waarop gespeend wordt. Suboptimaal spenen is vaak de achterliggende oorzaak van speendiarrée en streptococceproblemen. Ook de darmschade bij de vleesvarkens (Porcine Intestinale Adenomatose (PIA) en dysenterie) is vaak terug te voeren tot het speenmoment.

Afnemers vragen niet om producten van antibioticavrije dieren en antibiotica zijn goedkoop en gemakkelijk te verkrijgen. Antibiotica camoufleren slechte bedrijfsomstandigheden effectief, waardoor ze economisch rendabel blijken voor bijna elk bedrijf.

In het algemeen leiden gebrek aan kennis over alternatieve behandelwijze bij zowel dierenartsen als de veehouders tot een hoog antibioticagebruik. Lang niet alle ziektekundige problemen hebben een bacteriële achtergrond, maar worden wel als zodanig behandeld. Diep graven naar structurele achterliggende oorzaken wordt door de veehouder en de dierenarts vaak niet gewaardeerd.

Knelpunten vleeskuikenhouderij

Bij het houden van vleeskuikens hangt veel af van de kwaliteit, de weerstand en de gezondheid van de eendagskuikens. Dat is een bepalende factor voor het antibioticagebruik in de hele mestperiode. Om problemen te voorkomen wordt soms al meteen een startkuur gegeven, als men twijfel heeft over de kwaliteit van de kuikens, of als de opvang in de eerste levensdagen niet optimaal is. Verder worden kuren ingezet tegen ademhalingsziekten en digestieproblemen en regelmatig ook zonder dat er ziekteverschijnselen worden gezien, maar wanneer men een ziektedreiging ervaart. Ook na het tussentijds afleveren worden soms antibiotica ingezet bij de overblijvende kuikens. Stalklimaat is een belangrijke factor. Veel hangt af van het droog houden van het “strooisel” waarop de dieren gehouden worden. Dit geldt overigens ook ten aanzien van het dierenwelzijn.

In een gemiddelde situatie krijgen kuikens in Nederland in hun leven 1 á 2 kuren. Er is een enorm verschil in antibioticagebruik tussen bedrijven onderling. Terwijl ruwweg 15% van de koppels helemaal niet behandeld wordt, zijn er ook koppels die tot zes kuren krijgen toegediend tijdens hun leven van zes weken (!).

Het antibioticagebruik heeft vooral te maken met risicobeheersing bij zeer lage winstmarges. Maar optimalisering van de uitgangssituatie en van de omstandigheden maakt het systeem meer stabiel, waardoor de risico's op ziekte afnemen en antibiotica niet (standaard) nodig zullen zijn.

4. Aanpak in fasen

De basisgedachte achter het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens is het realiseren van een antibioticavrije productiewijze gedurende alle levensfasen en uiteindelijk ook van antibioticavrije bedrijven. De weg daar naar moet worden ontwikkeld met inachtneming van een aantal harde voorwaarden. Op de eerste plaats moeten alle dieren verzekerd zijn van adequate medische zorg, zodat zij niet worden geschaad in hun gezondheid en welzijn. Ten tweede moet de antibioticavrije productie in balans zijn met economische resultaten. En ten derde dienen de maatregelen die leiden tot antibioticavrije productie ook maatschappelijk gewaardeerd en geaccepteerd worden. Een aantal opties voor de varkenshouderij is uitgewerkt in het startdocument CLEAR (<http://www.innovatienetwerk.org/nl/concepten/view/178/Antibioticavrijevarkensketen.html>).

Dit innovatietraject is niet zonder risico's en vergt de nodige technische innovaties én innovatieve samenwerking. Vanwege het grensverleggende karakter is een aanpak in fasen noodzakelijk. De volgende fasen zijn te duiden: (V) Voorbereiden, (E) Experimenteren, (D) Demonstratie, (O) Opschaling, (I) Implementatie. Dit innovatieprogramma richt zich op de eerste drie fasen.

Fase V: Voorbereiding

Het doel van deze fase is om die voorbereidingen te treffen die nodig zijn om een goede start en een goed programmaverloop te kunnen realiseren. Belangrijk is een goede invulling van nulmeting op alle deelnemende bedrijven en goede afspraken voor monitoring van benodigde

kengetallen. Daaronder wordt onder andere verstaan het verzamelen van economische kengetallen, gebruikcijfers antibiotica (dagdosis/dierjaar), bloedmonsters voor diagnostiek (o.a. MRSA en andere ziekten), en kengetallen voor welzijn en gezondheid. Centraal in deze fase staat het uitwerken van een aanpak voor de Experimenteerfase, samen met de dragende ketenbedrijven. Op basis daarvan zullen vervolgens afspraken worden gemaakt over de concrete invulling en werkzaamheden en de uitvoering. De behoefte aan kennis, begeleiding, vergoedingen etc zullen daarin worden besproken en ingevuld. Op basis hiervan zullen de overeenkomsten met de deelnemende bedrijven voor de Experimenteerfase worden opgesteld. Op basis van de uitgewerkte monitoring en begeleidingsplannen en de overeenkomsten zal de kostenbegroting indien nodig worden bijgesteld.

Fase E: Experimenteren

In elke sector zal moeten worden gestart met een Experimenteerfase. De belangrijke vraag die beantwoord moeten worden is of het technisch/economisch mogelijk is om antibioticavrij te produceren met inachtneming van bovengenoemde voorwaarden en wat de effecten daarvan zijn op antibioticaresistentie. In deze fase zullen enkele bedrijven bereid moeten worden gevonden om een goede aanpak (theoretisch) te bedenken, in de praktijk uit te proberen en vervolgens steeds evalueren en bijstellen. Dit uiteraard met ondersteuning en in samenwerking met de genoemde benodigde deskundige partijen in de keten. Monitoring en (nul)meting zijn belangrijke onderdelen in deze fase.

Deze fase wordt afgesloten met een rapportage waarin de perspectieven van antibioticavrije productie op primaire bedrijven wordt beschreven. Tevens wordt een plan met leerdoelen voor de Demonstratiefase D opgesteld. Eventueel worden keuzeopties benoemd. Dit is de basis voor een go / no go beslissing voor de volgende fase.

Fase D: Demonstratie

De opgedane ervaring en kennis worden in deze fase verdiept, verbreed en verspreid naar een grotere groep koploperbedrijven in de keten. Het delen van kennis en ervaringen met ketenpartijen en demonstratie in de praktijk gaat in deze fase een belangrijke rol spelen. Er is ruimte om deelprojecten verder uit te werken en te starten, eventueel buiten de financieringsruimte van dit programma.

In deze fase wordt ook verkend wat de beste implementatiestrategie voor het antibioticavrij maken van de ketens is. Dat zal o.a. bepaald worden door het risico van de maatregelen die nodig zijn op de primaire bedrijven. Ook het economisch en maatschappelijk perspectief van verschillende strategieën voor antibioticavrije productie wordt in kaart gebracht, in samenspraak met sectorpartijen, dierenartsenpraktijken en maatschappelijke organisaties (o.a. Dierenbescherming).

De rapportage over deze fase biedt inzicht in de mogelijkheden, risico's en voorwaarden voor bredere implementatie van antibioticavrije productie in de keten vormt de basis voor een go/no go beslissing. In deze fase wordt tevens een plan van aanpak voor het vervolg opgesteld, waarbij de ketenpartijen de lead zullen nemen.

Fase O: Opschaling

Vanaf dit moment zullen de ketenpartijen met beleid verdere opschaling gaan stimuleren. De impact op de primaire productie zal aanmerkelijk zijn. De veehouder moet zich geroepen voelen om eerste kwaliteit te leveren. Tevens zal worden gezocht naar prikkels in de keten die antibioticavrije productie stimuleren, bijv. via de ontwikkeling van specifieke marktkanalen die een meerprijs opleveren.

De voorwaarden voor deelname aan antibioticavrije productie worden vastgelegd, maar participatie is vrijwillig. Naar verwachting gaat het innovatieve element in deze fase afnemen

en zal de aanpak (grotendeels) zelfstandig door de betrokken ketenpartijen zelf gedragen worden.

Fase I: Implementatie

Er worden uiteindelijk bindende voorwaarden gesteld (marktafspraken), waaraan deelnemende producenten moeten voldoen en waarmee de nieuwe wijze van antibioticavrij produceren wordt geïmplementeerd. De verantwoordelijkheid voor deze fase ligt geheel bij de betrokken ketenpartijen.

5. Verkenning interesse bij bedrijfsleven

Om de kans van slagen van het programma goed te kunnen inschatten zijn een aantal verkennende gesprekken gevoerd in de varkens-, vleeskuiken- en vleeskalverhouderij. Tijdens deze gesprekken kwamen de volgende hoofdpunten naar voren:

- De term “antibioticavrije productiewijze” stuit op weerstand. Men vreest dat de rest van de productie in diskrediet wordt gebracht.
- Er zijn al enkele afnemende marktpartijen die werken met een nultolerantie op antibioticaresiduen. Dit geldt bijvoorbeeld voor babyvoedingen enkele retailers (o.a. Lidl).
- Bedrijven hebben nog geen duidelijk beeld van knelpunten die moeten worden opgelost. Daarom kan in dit stadium nog niet worden ingegaan op kennisvragen en wetenschappelijke ondersteuning.
- Vrijwel alle gesprekspartners wijzen op de meerwaarde van een programma-organisatie die activiteiten organiseert en relevante relaties tussen de sectoren duidt. Er is ook een capaciteitsprobleem, men wil graag deelnemen en meedenken en beleid hierop maken, maar niet ten koste van de bestaande kernactiviteiten.

Naar aanleiding van deze gesprekken hebben enkele ketenpartijen uit de varkens- en pluimveehouderij besloten om deel te nemen aan dit innovatieprogramma antibioticavrije ketens. De vleeskalverhouderij heeft aangegeven haar activiteiten, gericht op een flinke reductie van het antibioticagebruik, buiten dit programma uit te voeren. De eerste drie fasen van het programma staan open voor deelname van bedrijven uit uiteenlopende ketens. De volgende partijen hebben concreet belangstelling getoond om maatregelen in te voeren, gericht op het (vrijwel) antibioticavrij maken van hun ketens:

- Varkenssector: De Hoeve.
- Vleeskuikens: GPS, Lagerweij.

De aanpak voor beide ketens wordt verder uitgewerkt in de bijgevoegde sectorplannen. De uitwerkingen volgen hetzelfde stramien. De invulling van het sectorplan Varkenshouderij is meer uitgekristalliseerd, aangezien daar al het nodige voorwerk was gedaan vanuit InnovatieNetwerk.

6. Programma-organisatie en aansturing

Vóór de start van het innovatieprogramma moeten de condities worden gecreëerd ten behoeve van een succesvolle uitvoering. Hierbij zijn de volgende voorwaarden van belang:

- De beschikbaarheid van financiële middelen is essentieel, maar minstens zo belangrijk is de ruimte voor ideeontwikkeling en experimenteren.

- Om tot een effectief programma te komen, dat gaat leiden tot innovaties in de (beleids)praktijk is enerzijds ruimte nodig voor creatieve ideeën en experimenten, anderzijds een goede verankering in kringen van overheden en ondernemers.
- Een grote inbreng uit de praktijk is noodzakelijk, daaronder wordt verstaan bijdragen vanuit creatieve beleidsmakers, innovatieve ondernemers, dierenartsen, NGO's en kenniswerkers (consultants, onderwijs, onderzoek). Dit geldt zowel voor de fase van het genereren en verkennen van opties, als voor het opzetten en implementeren van experimenten.
- Aan het programma, dat een looptijd zal hebben van 3 jaar, moet een aantal targets worden verbonden, zowel op het vlak van aantal en aard van ontwikkelde oplossingen als ten aanzien van de realisatie in de praktijk.
- Het management van het innovatieprogramma berust bij een senior met autoriteit in het domein. Iemand met een primaire focus op innovatie (en niet op kennisontwikkeling), die in staat is nieuwe allianties te vormen en te laten werken en met gevoel voor politiek-bestuurlijke vraagstukken. Deze trekker heeft behoorlijke vrijheid van opereren bij de opzet van het proces en de keuze van de programmadeelnemers.
- Begeleiding/aansturing vindt plaats door een kleine groep met innovatieve ondernemers, een NGO, de overheid en een creatieve buitenstaander. Het lijkt verstandig om de programmaleider te plaatsen in een (onafhankelijke) omgeving die gericht is op innovatie en ondernemers, en die tegelijkertijd dicht bij LNV zit.
- Communicatie/kennisdoorstroming: De resultaten die in de loop van het programma beschikbaar komen zullen o.a. via de kanalen van LTO en KNMvD worden verspreid.

De uitvoering van het programma vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de directeur van InnovatieNetwerk. De overall programmabegeleiding is in handen van een programmamanager, ondersteund door een inhoudelijk expert. Er wordt een klankbordgroep ingesteld waarin innovatieve denkers en doeners op dit terrein zitting hebben op persoonlijke titel. De dagelijkse leiding berust bij de programmaleider, die de processen en activiteiten regisseert en uitvoert. LNV en brancheorganisaties worden periodiek geïnformeerd over de voortgang. Het programma kent enkele go/no go momenten. LNV en eventuele andere financiers zullen dan nadrukkelijk bij de besluitvorming worden betrokken.

7. Tijdschema

De eerste drie fasen kunnen naar verwachting binnen drie jaar worden afgerond. De fasen O (Opschaling) en I (Implementatie) zijn binnen drie jaar niet haalbaar en zullen buiten de scope van dit programma vallen. De lead daarvoor ligt bij de ketens zelf. Mogelijk doen deze partijen nog wel een beroep op overheden voor specifieke ondersteuning, bijv. in de vorm van kennisontwikkeling, aanpassingen in regelgeving of garantiefondsen. Per sector kunnen er aanpassingen in het tijdschema fasering nodig zijn.

8. Kostenraming

De kosten per sector en per fase zijn aangegeven in onderstaande tabel (k€ incl. BTW). Voor de overall programmabegeleiding is een budget van € 196.700,- (incl. BTW) gereserveerd. De kosten van de totale programma-activiteiten worden geschat op € 938.000,- (incl. BTW). De totale kosten voor het programma worden begroot op € 1.134.700,- (incl. BTW). De benodigde middelen voor risicokapitaal zijn buiten deze begroting gehouden.

Programmabegeleiding (budget* 1000)					Activiteiten (budget * 1000)				Totaal
	Progr. Manager (€)	PL (in dagen)	Progr. Expert (€)	PE (in dagen)	Monitoren en 0-meting (€)	Ketenpartijen/ veehouders (€)	Experts/ dierenartsen (€)	Overige kosten (€)	
Dagtarief	0,95		0,95						
Fase V	28,5	30	28,5	30	0,0	0,0	5,0	1,0	63,0
Varkens	12,4	13	17,1	18	0,0	0,0	3,2	0,5	
Kuikens	16,2	17	11,4	12	0,0	0,0	1,8	0,5	
Fase E	40,9	43	49,4	52	233,0	50,0	72,0	40,0	485,3
Varkens	21,9	23	34,2	36	147,5	32,5	46,0	25,5	
Kuikens	21,9	23	16,2	17	85,5	17,5	26,0	14,5	
Fase D	30,4	32	19,0	20	145,0	71,0	90,0	231,0	586,4
Varkens	15,2	16	15,2	16	92,0	46,0	57,0	148,0	
Kuikens	15,2	16	3,8	4	53,0	25,0	33,0	83,0	
Subtotaal	99,8	105	96,9	102	378,0	121,0	167,0	272,0	
Totaal	196,7					938,0			1134,7

De bijdrage van LNV in de fasen Voorbereiding en Experimenteren) is € 548.300,-. De bijdrage van LNV in de Demonstratiefase is € 293.200,-. De totale bijdrage van LNV komt daarmee op € 841.500,-. De deelnemende ketenpartijen hebben zich gecommitteerd om € 293.200,- in natura dan wel cash te genereren voor de hier begrote activiteiten.

9. Planning en jaarritme van de begroting

Volgens planning kan het programma starten op 1 april 2010 en doorlopen tot 1 april 2013. De bijdrage van LNV voor de Voorbereidings- en Experimenteerfase zal volgens deze planning bedragen: € 250.000,- in 2010 en € 298.300,- in 2011 en voor de Demonstratiefase € 293.200,- in 2012. De bijdrage van het bedrijfsleven (€ 293.200,-) zal gedurende de gehele looptijd van het programma worden gegenereerd.

Sectorplan Varkenshouderij

1. Ambitie

Maatschappelijk debat antibiotica-resistentie dierhouderij

Over het gebruik van antibiotica in de dierhouderij is een maatschappelijk debat gaande. Het is vanuit dierwelzijn, diergezondheid en volksgezondheid een wens van de varkenssector om tot een reductie van antibiotica-resistentie te komen. Dat betekent dat antibiotica op een andere manier moeten worden ingezet in de intensieve veehouderij dan nu gebruikelijk is. Een aantal diersectoren, waaronder de varkenssector hebben het “*Convenant antibioticaresistentie dierhouderij*” gesloten. Maatregelen in het convenant zijn o.m gericht op registratie, vernieuwing van de relatie tussen dierenarts en veehouder en de verantwoordelijkheden van beide partijen in het voorschrijven en toedienen van antibiotica.

Opgave voor de varkenshouderij

Het gebruik van antibiotica in de varkenshouderij is als volgt te omschrijven.

Het gemiddeld aantal dagen per jaar, dat een dier op het bedrijf behandeld werd met antibiotica (dagdosering/ dierjaar) lag in 2007 op 22,4 bij de zeugen plus biggen en op 16,4 bij de vleesvarkens. De spreiding is groot. Uit een inventarisatie en registratie van antibioticagebruik op kernfokbedrijven (n=10), blijken de verschillen groot tussen de verschillende bedrijven. Er zijn bedrijven die op minder dan 1 dagdosis/dierjaar zitten, en dus dicht tegen antibioticavrij aan zitten, maar er zijn ook bedrijven die op ruim 57 dagdosis/dierjaar zitten ¹⁾. “Een slecht gebouw heeft altijd veel purschuim nodig” Een mooie metafoor voor “mismanagement” dat gecompenseerd wordt met veel antibiotica. De opgave om hier verandering in te brengen is enorm.

De kritische momenten liggen vooral in de biggenfase. Het start in de kraamstal waar de eerste ingrepen worden uitgevoerd en waar de biggen tussen tomen met een verschillende immuniteit worden uitgewisseld. Het volgende kritische moment is het speenmoment en de wijze waarop gespeend wordt. Suboptimaal spenen is vaak de achterliggende oorzaak van spendiarree en streptococceproblemen. Ook de darmschade bij de vleesvarkens (PIA en dysenterie) is vaak terug te voeren tot het speenmoment.

¹⁾ Vertrouwelijke rapportage IPG-rapport door M. Postma (juli 2008). Inventarisatie en registratie van het AB-gebruik op kernfokbedrijven. Project nr. N574-Antibiotica.

Omslag nodig in denken en doen

Om tot een echte ‘*doorbraak*’ te komen in het antibioticagebruik in de varkenshouderij is een ‘*omslag in denken en doen*’ noodzakelijk waardoor creatieve en innovatieve maatregelen gevonden kunnen worden. Er zijn verdergaande stappen nodig in een gezamenlijke aanpak van ketenpartijen, toeleveranciers en afnemers zoals veehouders, dierenartsen, stallenbouwers, veevoerleveranciers, slachterijen en retailers, ondersteund door kennisinstellingen.

Een innovatie die tot een doorbraak kan leiden als het gaat om het verminderen van antibioticagebruik, is het opzetten van een antibiotica-vrije productiewijze. Dit vergt een gedurfde aanpak van varkenshouders waarbij samenwerking met ketenpartijen nodig is om de ondernemers te ondersteunen en blijvende verankering te realiseren.

Als innovatieve ondernemers willen de samenwerkende bedrijven in De Hoeve keten, deze stap naar een antibioticavrije productiewijze uitwerken binnen een projectmatige aanpak voor

de varkenshouderij. Daarnaast zullen een aantal veehouders die niet in De Hoeve keten zitten, het programma versterken in het meedenken en experimenteren, om tot nieuwe bedrijfssystemen (systeeminnovatie) te komen.

Voortbouwen op een theoretisch kader

InnovatieNetwerk heeft in 2008-2009 het programma CLEAR uitgevoerd waarbij in de varkenssector met enkele koplopers is gezocht naar kansen en knelpunten behorende bij de ontwikkeling van antibioticavrije varkensbedrijven. In grote lijnen komt het er op neer, dat er met koplopers, die al laag zaten in het antibioticagebruik, experts, dierenartsen en onderzoekers, verkend is, welke innovaties nodig zijn, om tot volledig antibioticavrije productie op bedrijfsniveau te komen. Uit die ideeën die tijdens de bijeenkomsten zijn ontstaan, is een ‘*maatregelenmatrix*’ gemaakt die bruikbaar is, voor alle andere varkensbedrijven, die hiermee hun eigen bedrijfsplan kunnen maken om tot een antibioticavrije productie te komen. Het project is in de afrondingsfase, de resultaten worden binnenkort gepubliceerd.

2. Doel van het programma

Doel

Doel van het programma is het ontwikkelen en implementeren van een antibioticavrije productiewijze op varkensbedrijven (fasen V, E en D) en het realiseren van een antibioticavrije productiewijze binnen ketenverband (fasen O en I). Dit laatste vraagt om betrokkenheid van alle schakels in de keten. Hiervoor is een innovatie en leertraject nodig dat gefaseerd wordt ingezet.

Randvoorwaarden bij doel

De ontwikkeling van de antibioticavrije productiewijze zal moeten voldoen aan een aantal harde randvoorwaarden. Zo mag de ontwikkeling géén negatieve gevolgen hebben voor het dierenwelzijn. Ook de kwaliteit van het vlees mag niet negatief worden beïnvloed. Negatieve gevolgen voor het economische bedrijfsresultaat kunnen tijdelijk en binnen marges, in het programma wel worden geaccepteerd. In hoeverre vermindering van bedrijfsresultaten blijvend kan worden geaccepteerd zal mede afhangen van mogelijkheden voor meerwaarde in de markt.

Omgaan met risico's

Bij "antibioticavrij binnen de keten" wordt een antibioticavrije productiewijze bedoeld. Dus antibioticavrije bedrijven. Indien bedrijven geen antibiotica meer gaan gebruiken zal de inspanning om tot creatieve alternatieven te komen groter zijn. Of individuele behandelingen met antibiotica altijd achterwege kunnen worden gelaten, is afhankelijk van de risico's op dierenwelzijn. Deze risico-inschatting op dierenwelzijn, is een belangrijk aspect van dit innovatieprogramma. Ook de risico's van het achterwege laten van antibiotica op het bedrijfsresultaat is een belangrijk aandachtspunt. Risico's zullen naar verwachting aanzienlijk minder zijn als individuele behandelingen met antibiotica nog wel mogelijk zijn, maar alle preventieve- en koppelbehandelingen achterwege worden gelaten. Het achterwege laten van preventieve- en groepsbehandelingen is een randvoorwaarde voor bedrijven om mee te doen in dit programma.

Werkwijze

In dit innovatieprogramma wordt ingezet op de hoogste ambitie om antibioticavrije bedrijven binnen te keten te realiseren (systeeminnovatie op de langere termijn). De weg daarnaar toe zal in een aantal fasen worden ingedeeld. Bij afronding van elke fase zal specifiek worden vastgesteld of de ambitie om te gaan voor antibioticavrije bedrijven, nog steeds haalbaar is. De volgende fase wordt alleen ingezet als vastgesteld kan worden dat de ambitie haalbaar is. Als na een fase moet worden vastgesteld dat de ambitie om te gaan voor antibioticavrije bedrijven niet haalbaar is, zal dit innovatieprogramma worden stopgezet. Verspreiding van ervaring en kennis zal een belangrijk onderdeel vormen van dit programma.

3. Uitgangspunten

Het programma zal in drie fasen worden ingedeeld om zorgvuldig en stap voor stap te komen tot een antibioticavrije varkensvlees keten. Zorgvuldigheid is nodig vanwege de risico's voor ondernemers bij de productie (omzetverlies) en bij de markt (kwaliteitsverlies). Zorgvuldigheid is eveneens nodig in relatie tot het opbouwen van onderling en eigen vertrouwen in andere productiemethode en in gezamenlijke aanpak. Na elke fase zal een "go/no-go" moment worden ingebracht om gezamenlijk vast te kunnen stellen of de volgende fase kan worden ingegaan.

Uitgangspunten bij een antibioticavrije productiewijze

Voordeel voor de varkenshouders is een must

- Kostenbesparing (dierenarts en medicijnkosten)
- Productievoordeel
- Vergroot werkplezier
- Imago verbetering (bijdrage aan resistentie vermindering)

Voordeel dierenwelzijn

- Verbetering dierenwelzijn, in ieder geval geen verslechtering

Onafhankelijkheid veterinaire adviseurs

- Geen rol voor dierenartsen met eigen apotheek i.v.m. risico's op ongewenste invloeduitoefening vanuit farmaceutische bedrijven
- Specifieke adviezen gericht op produceren zonder antibiotica

Gezamenlijk aanpak met alle ketenpartijen en gedeelde besluitvorming

- Sleutelrol voor bedrijfsleven
- *Risico's, kosten gezamenlijk dragen*
- Premium uit de keten (*beloning, marktvoordeel*)

4. Aanpak in fasen

Bedrijven die de ambitie hebben om binnen een antibioticavrije keten te produceren, kunnen te maken krijgen met behoorlijke risico's. Niet alleen risico's voor bijvoorbeeld de bedrijfsresultaten maar ook t.a.v het voldoen aan de gestelde gezondheidseisen (o.a. uit Milieukeurprogramma) in een keten. Bij de ketenpartij de Hoeve is produceren volgens criteria van Milieukeur leidend, wat mogelijk ook op onderdelen kan conflicteren met maatregelen die het antibioticagebruik verbodig maken.

Om de risico's beheersbaar te houden wordt het programma in fasen uitgevoerd. Eerst zal in de "Vorbereidingsfase V" gezamenlijk worden vastgesteld op welke wijze een nul-meting wordt verricht en hoe en wat er gemonitord gaat worden. Hierbij zal o.a. aandacht worden besteedt aan effect op dierwelzijn, effect op economie en resistentieontwikkeling en werkplezier. Ook zullen afspraken worden gemaakt tav risicodekking en communicatie. Voor de deelnemende bedrijven zal een overeenkomst worden opgesteld waarin de afspraken worden vastgelegd m.b.t. de inzet en prestaties die van bedrijven worden verwacht en de vergoedingen die daarvoor worden verstrekt. In fase V worden afspraken gemaakt met betrokken ketenorganisatie en een beperkte groep ondernemers, die concepten gaan uitdenken voor hun eigen bedrijven, ervaringen zoeken en uitwisselen. In Experimenteerfase E wordt vervolgens door de deelnemers een nulmeting gedaan, knelpunten vastgesteld en een strategisch plan opgesteld (theoretisch kader) waarmee antibioticavrij produceren in theorie haalbaar is op de bedrijven. Dan kan worden gestart met experimenteren. Bij voldoende resultaat wordt gestart met de Demonstratiefase D waarbij het aantal bedrijven zal worden opgeschaald naar een wat grotere groep ondernemers die ook weer voor hun eigen bedrijf een bedrijfsplan opstellen en gaan experimenteren.. Een grotere groep is noodzakelijk om voldoende onderbouwing en ervaring te verzamelen om andere bedrijven in de keten, en daarbuiten, ervan te kunnen overtuigen dat ook voor hun specifieke bedrijven er mogelijkheden zijn om antibioticavrij te produceren. Fase E en D zijn risicovol en vereisen ondersteuning vanuit het Innovatieprogramma Antibioticavrije Ketens. In de daarop volgende Opschalings- (O) en Implementatiefase (I) zijn de ketens nadrukkelijk aan zet. De Hoeveketen ziet deze fasen dan ook als eigen verantwoordelijkheid voor de keten. In de Opschalingsfase zal het beleid gericht zijn op vrijwillige deelname van varkensbedrijven in de keten" terwijl in de Implementatiefase het beleid gericht zal zijn op verplicht deelname van varkensbedrijven in de keten.

Fase V: Vorbereiding

Doel

In deze voorbereidende fase wordt een gezamenlijke aanpak vastgesteld met betrekking tot de nulmeting en monitoring. Dit is van belang om de effecten en resultaten van het latere maatregelenpakket, goed in beeld te kunnen brengen en om vast te stellen wat van de deelnemers wordt gevraagd. Tevens wordt gezamenlijk de benodigde informatie en deskundigheid die nodig zijn vastgesteld. Ten aanzien van de risicodekking bij experimenten, worden er afspraken gemaakt hoe er met calamiteiten in het programma zal worden omgegaan. Tot slot wordt er een communicatieplan voorbereid.

Aanpak

Naast de uitwerking van de benodigde voorbereiding zal in deze fase een startbijeenkomst plaatsvinden met het 'mini-netwerk', de groep bedrijven dat als eerste gaat starten. Dit mini-netwerk bestaat uit 2 of 3 bedrijven uit de keten van De Hoeve en andere innovatieve varkensbedrijven die niet bij de keten van De Hoeve zijn aangesloten. Gedacht wordt aan de drie varkensbedrijven: Kees van der Meijden (groot gesloten bedrijf van 1000 zeugen), Henk de Lange (biologisch varkenshouder) en John Lorist (fokbedrijf). Mogelijk dat er zich nog meer bedrijven aanmelden die interesse hebben om in de kopgroep mee te draaien Van der Meijden en de Lange hebben in 2009 bijgedragen aan de ontwikkeling van een maatregelenmatrix die als tool wordt ingezet en verfijnd in dit programma. De ondernemers die niet verbonden zijn aan een keten, hebben mogelijk aanvullende argumenten om antibioticavrij te willen produceren, waardoor zij in dit programma een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan kennis en ervaringen.

De Voorbereidingsfase zal ca 2 maanden duren en wordt afgesloten met een overeenkomst met elke deelnemer van het mininetwerk.

Resultaten

- Vaststellen aanpak nulmeting en monitoring
- Vaststellen en invulling benodigde kennis en expertise
- Vaststellen aanpak risicodekking
- Communicatieplan
- Startbijeenkomst mininetwerk
- Overeenkomst met deelnemers mininetwerk

Fase E: Experimenteren, onderdeel planvorming

In deze fase voeren de bedrijven binnen het mininetwerk een nulmeting uit en bepalen mede op basis van de uitslag, hun knelpunten in denken en doen wat betreft het antibioticagebruik. De bedrijven wisselen onderling ideeën en ervaringen uit, o.a. met netwerk programma ‘vermindering antibioticagebruik’ en andere onderzoeksinitiatieven, o.a. het onderzoeksprogramma naar MRSA ²⁾. Ook tussen de varkens- en vleeskuikensector zal kennisuitwisseling plaatsvinden. Er zullen bijeenkomsten en excursies worden georganiseerd met betrokken voerleveranciers, met dierenartsen en andere benodigde experts. Ook betrokken slachterijen (o.a. Lunenburg) die participeren in de nulmeting en monitoring worden in vroeg stadium betrokken. Tegelijkertijd worden bedrijven geselecteerd die in de volgende fase het mini-netwerk willen en kunnen uitbereiden. Dit zullen bedrijven zijn die al weinig antibiotica gebruiken én interesse en bereidheid tonen om mee te doen in een koplopergroep.

²⁾ o.a. ASG proefbedrijf Sterksel, Netwerkprogramma vermindering antibiotica gebruik, zicht op gezonde dieren. KNMvD.

Doel

Het mini-netwerk heeft in deze fase als voornaamste doel, om met elkaar een antibioticavrije productie, voor hun eigen bedrijf, in theorie op te zetten. Hiervoor zullen ze nieuwe ideeën uit wisselen en op elkaars ideeën door bouwen. Hierbij zullen ze worden bijgestaan door een procesbegeleider en creatieve denkers uit andere sectoren. Deze fase biedt ruimte om te leren en informatie te verzamelen, om in te zetten bij experimenteerplannen voor fase 1.

Aanpak

Om het hoogste ambitieniveau te bereiken, is het noodzakelijk dat er in deze fase van het programma, minimaal 5 bedrijven een mini-netwerk gaan vormen om kansen en knelpunten met elkaar te definiëren. De geselecteerde varkensbedrijven gaan deel uitmaken van de groep koploperbedrijven¹, die het traject in gang gaan zetten. Voorts worden bedrijven geselecteerd die in een later stadium als schil, rondom het mini-netwerk mee gaan experimenteren in de pilot. Deze schil van bedrijven zal pas starten als de resultaten binnen het mini-netwerk voldoende informatie hebben opgeleverd.

Om in het mininetwerk zo veel mogelijk verschillende visies op dit thema te belichten worden uiteenlopende bedrijven in de kopgroep opgenomen. Hierdoor wordt inbreng mogelijk vanuit ander gezichtspunten en andere belangen. Alle bedrijven uit het mininetwerk worden

---

¹ *Koploperbedrijven zijn bedrijven met laag antibioticumgebruik en hoge ambitie om antibioticavrij te produceren

ondersteund in hun zoekproces door gebruik te maken van kennis en ervaringen die zijn opgedaan binnen het voortraject, waaruit dit innovatieprogramma is ontstaan en ervaringen van netwerken die al enige tijd bezig zijn in hun zoektocht naar vermindering van antibioticagebruik. De kennisvragen die daarnaast aan de orde komen, zullen worden uitgezet binnen de verschillende onderzoeksinstellingen. Er zullen contacten worden gelegd o.a. met ASG, LEI, GD m.b.t. tot kennisvragen.

De bedrijven werken een bedrijfsplan (maatregelenmatrix) uit om hun eigen bedrijf antibioticavrij te maken, waarbij ook voorstellen worden gemaakt voor experimenten bij gesignaleerde knelpunten. Hierbij moet ook een uitwerking worden gemaakt voor dekking van risico's bij deze experimenten.

In deze fase is het van belang om een nulmeting te doen waarbij o.a. de gezondheidsstatus, het antibioticagebruik, status van resistentie het niveau van dierwelzijn en economische kengetallen wordt vastgelegd, om later het effect van de genomen maatregelen, of het maatregelenpakket te kunnen beoordelen.

De Experimenteerfase, onderdeel planvorming zal ca 3 maanden duren en wordt afgesloten met een overeenkomst voor fase E met elke afzonderlijke deelnemer van het mini-netwerk

Resultaten

Nulmeting o.a. antibioticagebruik, antibioticaresistentie en gezondheidsstatus, dierwelzijn en economie dient tevens als onderlinge vergelijking. Inzicht in het antibioticagebruik (middel, hoeveelheid en reden van toediening) op de deelnemende bedrijven zowel van de bedrijven uit het mininetwerk

Knelpunten analyse

Oplossingsrichtingen (maatregelenmatrix) die tot antibioticavrij produceren kunnen leiden en openstaande knelpunten die dit proces in de weg staan.

Plan van aanpak om knelpunten die het proces in de weg staan om te buigen.

Elk bedrijf maakt zijn eigen bedrijfsplan m.b.v. de maatregelenmatrix, en een monitoring voorstel, om in vervolgens in fase E te gaan experimenteren. Bij experimenten worden voorstellen voor dekking van risico gemaakt.

Kennisvragen rond de inrichting van de bedrijfsvoering/ bedrijfssysteem.

Deze fase wordt afgesloten met een rapport waarin de resultaten en de contouren van het verdere verloop van het programma nader worden beschreven. Eventueel worden keuzeopties benoemd. Dit rapport is de basis voor een go / no go beslissing m.b.t. de volgende fase.

Bij een positieve beslissing worden nieuwe overeenkomsten voor de volgende fase voor elk bedrijf opgesteld.

Fase E: Experimenteren, onderdeel uitvoering

De bedrijven die de eerste fase met elkaar doorlopen hebben, gaan in deze fase hun ideeën implementeren en experimenteren. Hier staat vooral centraal dat ervaringen worden uitgewisseld en worden beschreven om ook door te kunnen geven aan de schil van bedrijven die later gaan experimenteren in de keten. Open en eerlijke communicatie zijn hier essentieel. Monitoren van de effecten van de genomen maatregelen bepalen uiteindelijk de haalbaarheid van het thema antibioticavrij in de keten.

Doel

Nieuwe ideeën, die risicodragend zijn, maar mogelijk tot doorbraak kunnen leiden, experimenteren op bedrijfsniveau. Ervaringen opdoen en handvatten verkrijgen op technisch gebied, systeeminnovaties (bedrijfsvoering/ bedrijfssystemen), maar ook op gebied veranderen van ingesloten patronen en gedachtepatronen. Koplopers creëren, die laten zien aan de sector dat het kan, zij initiëren de beweging in de sector.

Aanpak

Het programma wordt vervolgd volgens de lijnen die in de individuele bedrijfsplannen en het afsluitende rapport van de vorige fase zijn aangegeven. Er wordt praktische ervaring opgedaan binnen de gemaakte keuzes.

In deze fase wordt met de maatregelen geëxperimenteerd, ervaringen uitgewisseld en geëvalueerd op bedrijven in het mini-netwerk. De bedrijven worden begeleid door hun eigen dierenarts en een onafhankelijk veterinaire adviseur, zonder belangen in de verkoop van antibiotica.

Bij voldoende resultaat worden in deze fase ook al de geselecteerde bedrijven betrokken in de monitoring, die in fase D tot de *schil*⁴⁾ gaan behoren. Met deze bedrijven zal eerst een overeenkomst worden gesloten om een nulmeting uit te voeren en het mininetwerk te volgen als een soort klankbordgroep. De Hoeve zal de resultaten van experimenten en knelpunten bespreken met Milieukeur en met betrokken ketenpartijen.

Gelijktijdig met het experimenteren door de primaire bedrijven, zullen ook de kennisvragen worden uitgezet bij instituten/organen die benodigde kennis kunnen aandragen, om het experimenteren met de nieuwe ideeën te ondersteunen.

In deze fase wordt de gezondheidsstatus, het antibioticagebruik en status van resistentie gevolgd, om later het effect van de genomen maatregelen te kunnen beoordelen.

Er worden voorbereidingen getroffen om de ketenpartijen mee te nemen in de demonstratiefase. Fase E zal ca 18 maanden duren en wordt afgesloten met een overeenkomst voor fase D met elke deelnemer van het mini-netwerk en elke deelnemer voor de kopgroep.

⁴⁾ *Tot de schil behoort een door de keten geselecteerde groep bedrijven*

Resultaten

Monitoring gegevens geven inzicht in gezondheidsparameters en resistentieontwikkeling van de genomen maatregelen. Uitbereiding van de maatregelenmatrix. Ervaringen met het antibioticavrij produceren worden vastgelegd per bedrijf. De successen en knelpunten worden beschreven per bedrijf.

Analyse en evaluatie van geteste maatregelen. Welke blijken voldoende innovatief om een doorbraak te realiseren en in ketenverband verder te experimenteren.

Knelpunten vaststellen, die mogelijk het gevolg zijn van antibioticavrij produceren, o.a. ten aanzien van de richtlijnen die milieukeur stelt.

Communicatie en training van de schil van bedrijven en realiseren van een overeenkomst met deze groep om nulmeting uit te voeren en het mini-netwerk te volgen als klankbordgroep.

Communicatieplan richting de ketenpartners en andere stakeholders op verschillende niveaus over de ervaringen m.b.t. de voorgenomen implementatie van een antibioticavrij segment binnen de keten. Aandacht zal worden besteed aan de keten en haar partners, aan de sector, aan relevante NGO's en aan algemene publiciteit.

Resultaten van uitgezette kennisvragen en de bruikbaarheid ervan op bedrijfsniveau beschrijven. Deze fase wordt afgesloten met een rapport waarin de resultaten en de contouren

van het verdere verloop van het programma nader worden beschreven. Eventueel worden keuzeopties benoemd. Dit rapport is de basis voor een go / no go beslissing.

Bij een positieve beslissing worden nieuwe overeenkomsten voor de volgende fase opgesteld voor de bedrijven uit mininetwerk en de nieuwe bedrijven die koplopergroep gaan vormen

Fase D: Demonstratie

Hier komt de schil van ca 10 bedrijven die geselecteerd zijn door de keten in actie. Zij gaan ook experimenteren met hetgeen ontwikkeld is in het mini-netwerk van koplopers en beproefd is in fase E. Zij gaan de ervaringen uitbouwen om daarmee voldoende onderbouwing te verzamelen dat het mogelijk is om antibioticavrij te produceren. Samen vormen ze zo het demonstratienetwerk waarmee ervaringen worden verdiept en gedeeld naar zowel hun eigen bedrijven als ook in ketenverband. Ketenpartijen krijgen in deze fase een nadrukkelijk rol in het uitdragen van de ervaringen en stimuleren van het draagvlak.

Doel

Ervaringen uitbereiden met het aantal bedrijven dat antibioticavrij gaat produceren. Daarnaast nu ook experimenteren in de keten. Hier zijn nu ook alle ketenpartijen bij betrokken en zullen ook hun ervaringen worden meegenomen, die uiteindelijk zullen leiden tot een uitspraak of antibioticavrij produceren op ketenniveau haalbaar is.

Aanpak

De schil van bedrijven die in fase E als klankbord fungeerde, gaan in deze fase een bedrijfsplan maken voor hun eigen bedrijf, en gaan hiermee experimenteren. In deze fase wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan het communicatietraject binnen in de keten. Het uitwisselen van ervaringen en organiseren van bijeenkomsten voor alle deelnemers in de keten. In deze Demonstratiefase zullen alle partijen in de keten van De Hoeve betrokken worden als het gaat om winnen van draagvlak voor de aanpak. Omdat er al gegevens bekend zijn van de kopgroep, kan er nu worden ingezet op voorbereiding van de opschaling. Er zal in deze fase ook aandacht worden besteedt aan informatieverspreiding naar sector en andere stakeholders. De Demonstratiefase D zal ca 20 maanden duren

Resultaten

Ervaringen met het antibioticavrij produceren worden vastgelegd per bedrijf, maar nu ook voor de schil van bedrijven (ongeveer 10 volgende bedrijven) en de ervaringen in de ketenverband. De successen en knelpunten worden beschreven per bedrijf en voor de keten. Monitoring data geven inzicht in gezondheidsparameters en resistentieontwikkeling van de genomen maatregelen. Een vergelijking onderling tussen de bedrijven die in de schil experimenteren

Analyse van geteste maatregelen, naast een analyse van de beloning en marktvoordeel dat deze miniketen kan hebben t.o.v. de rest van de keten die nog niet antibioticavrij produceren. Evaluatie of de geteste aanpakken voldoende zekerheid bieden om in ketenverband te experimenteren.

Knelpunten, die mogelijk het gevolg zijn van antibioticavrij produceren, t.o.v. de richtlijnen die Milieukeur stelt.

Communicatierichting de ketenpartners en andere stakeholders over ervaringen en resultaten en de kansen voor implementatie van een antibioticavrij segment binnen de keten

Resultaten van uitgezette kennisvragen en de bruikbaarheid ervan op bedrijfsniveau beschrijven.

Fase O: Opschaling, de keten stimuleert antibioticavrije bedrijven

Fase I: Implementatie, een keten zonder antibiotica

Indien blijkt dat Opschalingsfase O succesvol verloopt, zal de keten dit verder zelf oppakken om het idee verder op te schalen naar meer veehouders in de keten die antibiotica-vrij gaan produceren. In deze fase O, gaat het om stimulerend beleid. Er worden afspraken vastgelegd en bedrijven worden gestimuleerd om vrijwillig deel te nemen aan het nieuwe concept. Vooral organisatorische facetten komen hier aan bod. Bij succes zal de Implementatiefase I kunnen worden opgepakt waarbij de keten zich specialiseert als antibioticavrij. Deze fase ligt buiten de scope van het innovatieprogramma.

5. Programma-organisatie

Het programma zal worden geleid door een programmaleider met inhoudelijke deskundigheid én deskundigheid om zorgvuldig te opereren in een arena van zakelijke en politieke belangen en in het realiseren van cultuuromslag. De Hoeve BV zal zorg dragen voor de implementatie in de keten van De Hoeve.

Er zullen verschillende inhoudelijke experts nodig zijn en worden ingeschakeld, o.a. op gebied van veevoeding, dierziekten, diergezondheid maar ook op gebied van juridische zaken. Ook onderzoekinstituten zullen worden ingeschakeld i.v.m. aansluiting op lopende projecten o.a. met betrekking tot MRSA, en voor monitoring en benodigde kennisontwikkeling.

Activiteiten en doorlooptijd

De planning van het programma is 3 jaar en als volgt ingedeeld:

Start fase V: april 2010

|—————| 2 mnd tot juni '10

Start fase E, planvorming: juni '10

|—————| 3 mnd tot sept '10

Start fase E, uitvoering: vanaf juli 2010

|—————| 18 mnd tot jan '12

Start fase D vanaf aug 2011

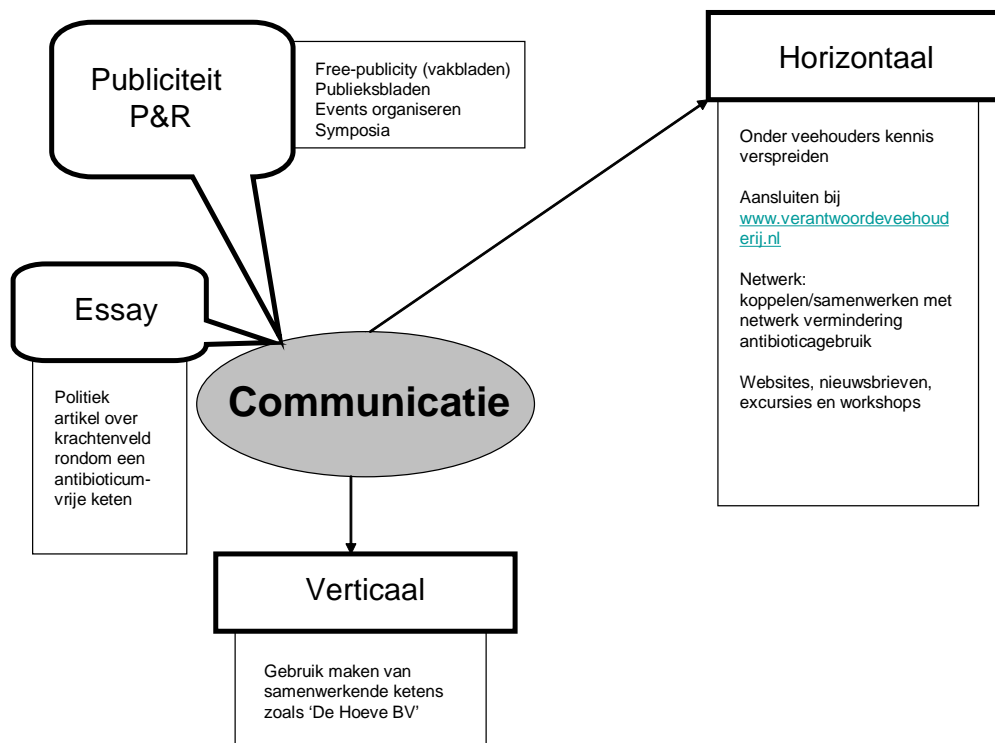
|—————| 20 mnd
tot april '13

De fases overlappen elkaar in tijd, omdat niet elk bedrijf op hetzelfde moment klaar is om over te gaan naar een volgende fase. In verband met de go/ no-go zal wel gezamenlijk worden bepaald of en wanneer het programma door kan naar de volgende fase.

Communicatie

Communicatie zal een grote rol krijgen gedurende het hele programma. Vanaf de Demonstratiefase zal de communicatie vooral gericht op de keten. Met 'horizontaal in de keten' wordt de deelnemende varkenshouders bedoeld en met 'verticaal in de keten' de deelnemende marktpartijen. Communicatie wordt ingezet als middel om kennis en ervaring te verspreiden en te werken aan vertrouwen.

Ook zal er veel aandacht worden besteed aan de communicatie buiten de keten, gericht op verspreiding van kennis en ervaring. Waar mogelijk zal ingezet worden op het generen van publiciteit en PR.

Begroting

Zie kadernotitie

Medefinanciering

De mogelijkheden voor medefinanciering voor fase D zijn nog niet uitgewerkt en vastgesteld maar gedacht kan worden aan de volgende opties: onbetaalde inbreng, participatie en samenwerking in lopende projecten en contrafinanciering.

Sectorplan Vleeskuikenhoudery

1. Achtergrond

Ambitie

De pluimveesector heeft zichzelf in een sectorconvenant ertoe verplicht, het gebruik van antibiotica inzichtelijk te maken en tot een selectief en correct gebruik te komen. Hiertoe worden inmiddels stappen ondernomen en onder meer het ministerie van LNV laat kennisprojecten uitvoeren om dit te ondersteunen. Binnen de sector vleeskuikens bestaat de ambitie om een verdergaande stap te zetten bij het terugdringen van antibiotica. Een samenwerkingsverband van de broederij Lagerweij en de pluimveeslachtery GPS zien de mogelijkheid om samen met een aantal partners onder gezamenlijke regie een risicodragend programma in te gaan, waarbij geprobeerd wordt om uiteindelijk geheel zonder antibiotica te produceren. Zij zoeken aansluiting bij het innovatieprogramma voor antibioticavrije ketens, zoals dat momenteel wordt voorbereid vanuit het InnovatieNetwerk van LNV.

Huidige situatie

In de vleeskuikenhoudery in Nederland worden op veel bedrijven antibiotica ingezet als koppelbehandeling bij de allereerste tekenen van een dierziekte of stoornis. Hoewel de precieze cijfers niet bekend zijn is het duidelijk dat in een mestronde van zes weken regelmatig meerdere kuren worden ingezet. Toch is er ook een zeker percentage koppels dat zonder antibiotica blijkt te kunnen worden opgefokt, vaak meerdere rondes achtereen en vaak op dezelfde bedrijven. De omstandigheden waaronder dit mogelijk blijkt zijn nog niet in beeld gebracht, maar bij de betrokkenen bestaat hierover wel al een zeker inzicht.

Basisidee voor een innovatief experiment

Er zijn volop ideeën om het antibioticagebruik terug te dringen. Vertrekpunt is dat het uitgangsmateriaal voor de vleeskuikenhoudery van absolute topkwaliteit moet zijn. Dit kan o.a. worden bereikt door investeringen hogerop in de productiepyramide (ouderdieren) en door diervriendelijk transport en opvang. Wanneer zichtbaar wordt gemaakt dat veel kuren overbodig zijn indien uitgangsmateriaal en management optimaal zijn, kan druk op de keten worden uitgeoefend. Behandeling met antibiotica is een laatste terugvaloptie op het moment dat de gezondheid en het welzijn van de dieren in het gedrang dreigt te komen en er geen andere opties zijn. Deze dieren worden dan via andere kanalen afgezet.

Binnen de gemeenschappelijke deelstroom van Lagerweij en GPS is al naar ruwe schatting 15% van de koppels vleeskuikens geheel zonder antibiotica opgefokt. In fase E (Experimenteren) van het programma zullen een aantal van de bedrijven waar deze kuikens vandaan komen nader gevolgd worden voor wat betreft hun gezondheidsmanagement, incl. bedrijfsvoering, stalrichting, voeding etc. Daarnaast wordt een kerngroep gevormd van vleeskuikenhouders uit de gemeenschappelijke deelstroom. In deze groep worden de omstandigheden besproken onder welke antibioticavrije productie mogelijk wordt. Kennis wordt gedeeld en voor zover mogelijk meteen toegepast en geëvalueerd.. Ook slachtery GPS is hierbij aan tafel, om terugkoppeling vanaf de slachtery in te brengen. Tegelijkertijd wordt bij de broederij en met de houders van ouderdieren nagedacht over stappen om verbeteringen door te voeren in het totale traject van de opfok van ouderdieren tot aan de opvang van de kuikens in de stal, met het doel om antibiotica bij vleeskuikens overbodig te maken. Veel kennis en informatie is hierover beschikbaar, maar de implementatie hiervan laat vaak nog te wensen over.

In fase D (Demonstratie) van het programma worden ideeën en maatregelen toegepast op de meerderheid van de bedrijven van de gemeenschappelijke deelstroom. Er is nog ruimte voor aanpassingen en er vinden effectmetingen plaats (zoals het resistentieniveau, en ook andere gegevens rond diergezondheid, dierenwelzijn, economie). In de volgende fasen wordt gewerkt aan het formuleren van toelatingscriteria binnen de keten en aan opties voor het vermarkten van het product. Uiteindelijk komt hieruit een herkenbare stroom antibioticavrij geproduceerd kippenvlees voort.

2. Aanpak in fasen

Ook met de vleeskuikenhouderij zal het programma in fasen worden uitgevoerd en in de “voorbereidingsfase V” gezamenlijk worden vastgesteld op welke wijze een nulmeting wordt verricht en hoe en wat er gemonitord gaat worden. Hierbij zal o.a. aandacht worden besteed aan effect op dierwelzijn, effect op economie en resistentieontwikkeling en werkplezier. Ook zullen afspraken worden gemaakt tav risicodekking en communicatie. Voor de deelnemende bedrijven zal een overeenkomst worden opgesteld waarin de afspraken worden vastgelegd m.b.t. de inzet en prestaties die van bedrijven worden verwacht en de vergoedingen die daarvoor worden verstrekt. In Experimenteerfase E wordt vervolgens door de deelnemers een nulmeting gedaan, knelpunten vastgesteld en een strategisch plan opgesteld (theoretisch kader) waarmee antibioticavrij produceren in theorie haalbaar is op de bedrijven. Dan kan worden gestart met experimenteren. Bij voldoende resultaat wordt vervolgens gestart met de Demonstratiefase D waarbij het aantal bedrijven zal worden opgeschaald naar een wat grotere groep ondernemers die ook weer voor hun eigen bedrijf een bedrijfsplan opstellen en gaan experimenteren.. Een grotere groep is noodzakelijk om voldoende onderbouwing en ervaring te verzamelen om andere bedrijven in de keten, en daarbuiten, ervan te kunnen overtuigen dat ook voor hun specifieke bedrijven er mogelijkheden zijn om antibioticavrij te produceren. Fase E en D zijn risicovol en vereisen ondersteuning vanuit dit innovatieprogramma. In de daarop volgende Opschalings- (O) en Implementatiefase (I) zijn de ketens nadrukkelijk zelf aan zet.

Fase V: Voorbereiding

Doel

In deze Voorbereidingsfase wordt een gezamenlijke aanpak vastgesteld met betrekking tot de nulmeting en monitoring. Dit is van belang om de effecten en resultaten van het latere maatregelenpakket, goed in beeld te kunnen brengen en om vast te stellen wat van de deelnemers wordt gevraagd. Tevens wordt gezamenlijk de benodigde informatie en deskundigheid die nodig zijn vastgesteld. Er zullen afspraken worden gemaakt betreffende de risicodekking bij experimenten. Tot slot wordt er een communicatieplan voorbereid.

Aanpak

Naast de uitwerking van de benodigde voorbereiding zal in deze fase een startbijeenkomst plaatsvinden met het ‘mini-netwerk’, de groep bedrijven dat als eerste gaat starten. De ondernemers die starten zijn in overleg door de ketenorganisatie worden voorgedragen. De Voorbereidingsfase zal ca 2 maanden duren en wordt afgesloten met een overeenkomst met de ketenorganisatie en elke deelnemer van het mininetwerk.

Resultaten

- Vaststellen aanpak nulmeting en monitoring

- Vaststellen en invulling benodigde kennis en expertise
- Vaststellen aanpak risicodekking
- Communicatieplan
- Startbijeenkomst mininetwerk
- Overeenkomst met ketenorganisatie en deelnemers mininetwerk

Fase E: Experimenteren

Doel

Het ontwikkelen van effectieve maatregelen om te komen tot een stabiele antibioticavrije productie op deelnemende bedrijven

Aanpak

Er wordt een nulmeting van het antibioticagebruik en diergezondheid uitgevoerd op het totale bestand van potentiële deelnemers. Vleeskuikenhouders uit de gemeenschappelijke deelstroom met een zeer laag gebruik worden geselecteerd en benaderd. Op hun bedrijven wordt het gezondheidsmanagement geanalyseerd en er worden ideeën verzameld om de antibioticavrije productie verder te stabiliseren. Uit deze groep vleeskuikenhouders wordt een kerngroep met 10 deelnemers samengesteld. Iedere veehouder bepaalt voor zijn eigen bedrijf welke managementmaatregelen en aanpassingen die via mens, dier of techniek gerealiseerd kunnen worden. Dus invulling van een maatregelenmatrix (pakket aan maatregelen) en bijbehorend plan van aanpak. Voor zover mogelijk worden deze direct toegepast. Het effect hiervan op gezondheid, dierenwelzijn en economie wordt gevolgd. De korte opeenvolging van de mest rondt maakt een snel voortschrijdend inzicht mogelijk.

Een belangrijke zaak die aan de orde komt is het versterken van de weerstand en de gezondheid van de eendagskuikens. Ook zal er veel aandacht zijn voor een gecoördineerde en geavanceerde informatieverstrekking aan de vleeskuikenhouder, inclusief begeleiding.

Resultaten

Er zal een rapportage worden opgeleverd van de genomen maatregelen, de effecten en de opgedane ervaringen. Deze rapportage wordt breed gecommuniceerd. Het vormt tevens de basis voor een go/no go beslissing.

Fase D: Demonstreren

Doel

Het realiseren van stabiele antibioticavrije productie op een aanzienlijke groep vleeskuikenbedrijven.

Aanpak

Er wordt een groep van ongeveer 20 vleeskuikenbedrijven samengesteld, ter aanvulling van de kerngroep. De maatregelen en aanpassingen worden ingevoerd op deze bedrijven, inclusief de gecoördineerde en geavanceerde informatieverstrekking en begeleiding. Diverse dierenartsen, voorlichters en voerleveranciers komen in aanraking met het programma. De rol van private certificering en van het publiek toezicht (VWA) komen onder de aandacht. Het kan nodig worden bevonden om een schadefonds in te richten voor tegenvallers tijdens de uitvoering. Dit geldt ook voor andere sectoren.

Er worden effectmetingen plaats ten aanzien van technische en economische productiegelten. De impact op de bedrijfseconomie van broederij, vleeskuikenbedrijf en slachterij worden nauwlettend gevolgd, inclusief eventuele tegenvallers en een mogelijke

terugval. Ook ten aanzien van het resistentieniveau van een aantal kiemen wordt het verloop gevolgd.

Resultaten

Een beschrijving van de wijze waarop antibioticavrije productie op deze bedrijven te realiseren is, alsmede effecten op verschillende parameters. Er wordt een eindrapport opgesteld van deze twee fasen van het programma. De overige fasen worden uitgevoerd door de deelnemende bedrijven. Op basis van de resultaten wordt een plan opgesteld voor^{de} Opschalingfase, waarin doelen, aanpak en rollen voor betrokken bedrijven en overheid worden gedefinieerd.

Fase O: Opschaling

Doel

Stabiele antibioticavrije productie en profilering van het aldus voortgebrachte product in (een deel van) de markt.

Aanpak

Bij de marketing van de eendagskuikens vanaf de broederij en bij de aanvoerplanning van de slachterij wordt actief gebruik gemaakt van de verkregen meerwaarde die de vleeskuikenhouder ervaart. Het aantal deelnemers kan hierdoor worden uitgebreid.

Er wordt een communicatieplan en een wervingsplan opgezet om de ontwikkeling breed onder de aandacht te brengen en om de positie van GPS in de afzetmarkt te versterken. Hierbij wordt ingespeeld op wensen van de retail (nultolerantie antibioticaresiduen) en op deelsegmenten in de markt (babyvoeding etc.).

Bij gebleken perspectief in de markt worden door GPS leveringsvoorwaarden opgesteld voor vleeskuikenhouders in dit segment.

Resultaten

Het concept van de stabiele antibioticavrije productie is uitgebreid naar alle bedrijven in de keten, in eerste instantie op vrijwillige basis. De mogelijkheid van leveringsvoorwaarden op het terrein van antibioticagebruik is onderzocht. Er is een versterkte marktpositie van antibioticavrij geproduceerd kippenvlees.

Fase I: Implementatie

Doel

Stabiele antibioticavrije productie als wordt een staande norm in (een groeiend deel van) de markt neergezet.

Aanpak

Breder communicatie over de methodiek van stabiele antibioticavrije productie. De normen hiervoor worden beschreven en vastgelegd als de basisnorm in dit segment. Mogelijk wordt aangesloten bij andere (gecertificeerde) segmenten in duurzame voedselproductie. NGO's en media worden bij het programma betrokken. Intussen wordt gewerkt aan een verder uitbouw van het productiesegment.

Resultaten

In de eindsituatie ervaart de vleeskuikenhouder een zekere druk vanuit zijn afzetmarkt, om antibioticavrij geproduceerde dieren te leveren. Technisch is hij inmiddels in staat om voor

een dergelijke productie te kiezen. Hiermee is een stabiele antibioticavrije productie bereikt. In de consumentenmarkt en in de samenleving in het algemeen dringt het besef door dat een belangrijke stap is gezet in de richting van een stabiele duurzame productie. De Nederlandse pluimveehouderij profileert zich hiermee internationaal in positieve zin.

3. Kostenraming

Zie kadernotitie

4. Tijdschema

Fase V: april 2010 – juni 2010 (2 maanden)

Fase E: juni 2010 – juni 2011 (12 maanden)

Fase D: juli 2011 – april 2013 (20 maanden)

Fase O: april 2013 - januari 2014 (valt buiten dit programma)

Fase I: vanaf januari 2014 (valt buiten dit programma)

Intentieverklaring

Op instigatie van InnovatieNetwerk is in overleg met ketenpartijen uit de varkenshouderij en de vleeskuikenhouderij, hierna te noemen de "Partijen" een voorstel voor een innovatieprogramma ontwikkeld met als ultieme ambitie een antibioticavrije productiewijze in deze sectoren. Dit met inachtneming van het welzijn van de dieren, de economische positie van de sectoren en de maatschappelijke acceptatie.

Overwegende dat:

- de Partijen het belang onderkennen van een antibioticavrije productiewijze;
- het ingediende voorstel door de Partijen wordt onderschreven;
- de Partijen actief deelnemen in de uitvoering van het opgestelde programma en hun kennis en ervaring hierin inbrengen;
- de leiding van het programma wordt belegd bij een onafhankelijke organisatie;
- LNV bereid is om onder voorwaarden substantiële financiering ter beschikking te stellen voor het realiseren van dit programma

spreken de Partijen de intentie uit om gezamenlijk de mogelijkheden van een antibioticavrije productie te verkennen en bij gebleken positieve uitkomst deze productiewijze te implementeren in hun ketens. Partijen zijn bereid om hierin gezamenlijk financieel te participeren en nemen tevens verantwoordelijkheid voor het realiseren van aanvullende financiering van derden. Dit teneinde de uitvoering van het ingediende programmavoorstel mogelijk te maken. Zij wensen voormelde bereidheid middels deze brief vast te leggen.

Aldus opgemaakt te Utrecht.

Voor akkoord:

H. Verhoeven

H.v. Egteken

B. Koot

De Hoeve B.V.

GPS

Lagerweij

Datum: 14-1-10

Datum: 25-01-10

Datum: 25-1-2010

